

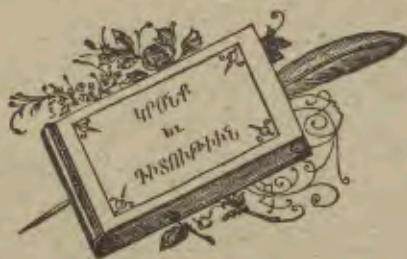
ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 15

15 Նոյեմբեր 1890

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

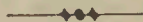
ՏՊԱՐԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

Փողոց Սուրբան Համալ, Թիւ 14

1890

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ՃԱՌԻ ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆ. — Ի սգալի մահ Գերապատիւ Յովսէփ Վարդապետի Գումբղեան: — Գեորգ Վարդապետ Թերզիպաշեան:
2. ԿՐԾՆԱԿԱՆ ՀՆԱԽՍՈՒԹԻՒՆ. — Խաչափայտ: — Հ. Սեր. Տերզիպաշեան:
3. ՄՈԼԱՐ ՈՒՍՄԱՆՅ ԵՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԵԱՆՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ԸՐԱԾ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆՆ: — Ներսէս Մ. Վարդապետ Անեմեան:
4. ԲՆԷԱՐԿՈՒԹԻՒՆ. — (Շարայարուքիւն եւ վերջ): — Գեորգ Վարդապետ Թերզիպաշեան:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Առաջին Տարի

ԹԻՒ 15

15 Նոյեմբեր 1890

ՃԱՌ ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆ

Ի ՍԳԱԼԻ ՄՍԶ

ԳԵՐԱՊԱՏԻ ՅՈՎՍԷՓ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԳՐԱԶԵԱՆ

Արհիպապոսի Դերասպայծառ Տես'րֆ, Դերասպոսի
Վարդապետսֆ եւ Պատուական Ժողովուրդ.

«Յուզիսից ի ճանապարհի արքե, վասն այսորիկ
բարձր արացէ զգլուխ».

«Հեղեղներէն պիտի խմէ ճամբուն վրայ. անոր
համար պիտի բարձրացունէ իւր զլուխը».

Ի՞նչ պիտի դիպէր քու Դամբանականդ խօսիւ, ո՛վ սի-
րեցեալդ. Յովնէփ վարդապետ Դրմբլեան. ի՞նչ՝ որ ի մատաղ
տիոց աշակերտած էի քեզ, բարերարուած քեզմէ, եւ յետոյ
եղբայրակից՝ բարեկամութեանդ ընդունուած. ե՞ս մեռած
պիտի քարոզէի զքեզ . . . ո՛վ անսլառու՞մ աղէտք. ո՛վ իմ

(1) Յայտնի է անշուշտ ընթերցողաց եօզրասի այս ամառուան մէջ հան-
դիպած ցաւալի արկածը ողորման ջուրց, յորում ճշմարիտ հովիւ քաջ իւր
անձը դնելով հօտին վրայ զոհ եղաւ հեղեղներուն սաստկութեան Գեր. Յով-
սէփ Վ. Գրմբլեան, Աւաջնորդ տեղւոյն Կաթողիկէ Հայոց, Առաջիկայ գե-
ղեցիկ զամբանական ճաւա ի հանգիստ իրեն հոգւոյն մատուցուած :

անդարմանելի վատարախառնութեանս . ո՞վ ունայնութիւն աշխարհի . . . . .

Մէկ քանի օր յառաջ թռաւ կայծակ մը հեռագիր անուամբ եւ սասանեցոյց մտքերն ու սրտերը արիւնեց : Ի՞նչ էր այս կայծակ . ո՞րն էր այս խոր վէրք : Գերապատիւ Յովսէփ վարդապետ Գրմբեան , Եօզղատու Առաջնորդ , ի հեղեղս ջուրց անյայտ եղած էր : Ահեղ էր այդ լուր եւ սարսափելի : Առջի բերան աննկարագրելի սասանմամբ ցնցեալ մտքերնիս պաղեցան ու սուռեցան , եւ անժպիտ գիմօք ու անչունջ չրթամբք արատասանեցինք . » Անհաւատալի՛ է » . . . . Կրկին ճայթեցաւ կայծակն եւ իւր տխուր ու մեռելատիպ լուսով ճշմարիտ թշուառութեան եւ զարհուրելի ճշմարտութեան բաւոր արհաւիրքը ցոյց տուաւ , եւ ամեն բան մթացաւ վերըստին . ինչպէս երբ մրրկալից գիշեր մը ծաղկեալ մի քաղաք գետնաշարժի թափովն անդունդներու մէջ կը սուզի կ'անհետանայ եւ ամենայն ինչ տխրագին կը լռէ : Ժամ էր այնուհետեւ լալու եւ ողբալու . անհնարին թախծութեան ձմեռն մածաւ սրտերու վրայ . սիրեւեաց աչերն արտասուեցին գաղտագողի , արտասուեցին ու կոծեցին սիրելի գլուխըն , քանզի ինկաւ Դիւցազնն որ անվեհեր կը քայլէր դժժուարութեանց դէմ . ինկաւ նա՛ որ պաշտպանն էր լքելոյ , որ դաւազան էր տկարաց , որ հայր էր որոց եւ մխիթարիչ սգացելոյ . ինկաւ նա՛ որ ուսուցիչ էր տգիտաց , որոյ գութն աղեաց կը սփռուէր թշուառներն . ինկա՛ւ այն սաղարթախիտ վեհապանծ ծառն՝ որոյ կենդանարար հովանւոյն ներքեւ կը նստէին աղգք , եւ որոյ երկնապարգեւ ստուղներն կ'անմահացնէին զմահացուս : Լաց եւ ողբ եւ աշխարումն ընկճեցին իւր ծանօթներն . ո՞ր են այն քաղցրահայեաց աչերն . ընդէ՞ր անմուռնջ սառած են այն երկնաժպիտ չրթունք . հի՞մ յաւիտենական կենաց խօսքերն չը բղխեցներ այն սրբաբան բերանն . . . .

Ս. Պատարագին եւ Հանգստան Պաշտօնին ժամանակ խօսուեցաւ , ի կաթողիկոսական աթոռանիս եկեղեցւոյ Ս. Աստուածածնի , զոր մեծաւ հաճութեամբ ճշատարակեմք ՚ի պատիւ իմաստալից եւ հոգեւանդն գրութեան խօսին , եւ իբրեւ դոյզն նուէր բոլորանուէր պաշտօնէին Աստուծոյ :

Խ.

Վա՛յ , վա՛յ . « տեսէ՛ք զիա՞րդ . կորեաւ Արդարն եւ բարձան
յերկրէ կեանք նորա » (Ես. ԾԷ. 5. 1 և ԾԳ. 5. 8) : Յանկարծուստ
երկինք մթափեցան . չառաջեցին բեւեռք եւ ամպը բար-
կացայտ ճայթեցին ու սահանք երկնից բացուեցան . յափան
թօթափել ողողեցաւ չուսուտիան քաղաքն . յերկնուստ եւ
յերկրէ չափեցն եւ արմուկ եւ ահ եւ տաղնապ եւ խուճապ
... վազեց Արդարն ի գործ փրկութեան , ի սէր սիրասնունդ
որդեկաց , եւ վազեց անգութ մահն անոր վրայ ինչպէս գի-
շախտանձ գոյլ հեղիկ ոչխարի վրայ . եղկելի՛ր մահ . ողբալի՛
վայրկեան ... : Աւերակաց բեկորներով բեռնաւորեալ եւ ու-
ռուցեալ հեղեղն մեռչեալով յարձակեցաւ անոր բնակարանին
վրայ ... կեցի՛ր , կեցի՛ր , ամեհի հեղեղ , կա՛նգ առ վայրկեան
մի եւս . աստ Արդարն է , աստ փրկաբերդութիւն ... աւա՛ղ
աղետիցս . զարկա՛ւ , եւ ի քթթեւ ական հիմնայատակ տա-
պալեց , եւ ... « Ո՛րտայր զգլուխ իմ ջուր եւ զաչս իմ աղ-
բիւրս արտասուաց , զի լայի զվիրաւորեալն դասեր ժողո-
վըրդեան խոյ » (Երեմ. Թ .) եւ Արդարն՝ յօժար եւ անսա-
սան ոգւով այլ տկար մարմնով ինկաւ , զըրրուցաւ , վիրա-
սան հեղեղներն խառնեց կատաղի յորձանաց
հետ . ջրոյն վայրենի բնութիւնն առաւ զնա իբր չնչին խա-
ղալիկ մը . զարնելով այն սուրբ գլուխը քարէ ի քար , ժայ-
ռէ ի ժայռ քչեց տարաւ թաւալգլոր անգաղար հարուածե-
լով : ... Ո՛վ դու , ողբացեա՛լ սիրելի . ո՞վ պիտի պտտմէ
քու նեղութիւնդ . լսենք Սուրբ Գիրքն որ կը հեծէ քու բե-
րանով . « Պատեցին զիս մահու երկունք եւ անգուսպ հեղեղ-
ներու տուայտանք զիս խռովեցուցին . անդունդներու յոր-
ձանաց մէջ տառապեցայ , ճմլեցայ գետնի որդի մը պէս .
ջախջախեցան ցրուեցան ամեն սակերքս . կուրծք իմ քայ-
քայեցաւ եւ սիրտ իմ մոմի պէս հալեցաւ եւ աղիք իմ գե-
լան : Ողորմեա՛ց ինձ , Տէր , զի նեղեալ եմ ես . ցաւերով պակ-
սեցաւ կեանքս եւ տարիներս յոգւոց հանելով . խորտակած
անօթի նման փչրուեցայ , չմնաց վրաս մարմնոյ կերպարանք .
մատնուեցայ ի ցաւս եւ ի հարուածս եւ ի չարչարանս , աք-
սորեալի պէս քշուեցայ յանբաւ հեռուորութիւն եւ խրեցայ
ապականութեան մէջ եւ հանեցին մարմինս ի դրոյ տառա-
պանաց , ի կաւոյ եւ ի աղմոյ » :

Ամենակա՛լ Տէր , հանդուրժէ՛ որ հողս եւ մոխիր հա-
մորձակիմ գողալով հարցունել անքնին խմատութեանդ .

ի՞նչ է պատճառն որ այդ ակաի վաստակաւոր մշակէ մը զըրկեցիր այդ չափ կարեւոր ու կարօտ մի գաշտ. ի՞նչ է պատճառն որ այսպէս փութով խամբեցաւ անոր երիտասարդութեան ծաղիկն ի հմայիչ գարնայնի. ի՞նչ է պատճառն որ այդ ակաի դառնադառն մահուամբ տառապեւով կնքեց նա իւր արշիւնաւոր կեանքը, մինչդեռ զքեզ սիրողներն երկայնակեաց երջանկաւ ա՛ն, և քու այգւոյդ մէջ վաստակողներն ցխոր ծերութիւն ալեւորեցան ու ննջեցին խաղաղութեամբ, այլ առ տարածամ կքեցաւ թալկահար եւ շիջեւախառ :

Ո՛վ սուրբ Խաչ, չարչարանաց սրբավայր, առ որ կը հային դարուց ի դարս սգաւորք եւ տառապեալք, ո՛վ սուրբ Քառաթեւ, որ վրադ կրեցիր Մարտիրոսաց թագաւորն, պատասխանէ այս սրտաւուչ հարցմանց, զի անսահման իմաստութեան Աթոռ եղար. համոզէ զմեզ թէ ո՛րչափ խորին խորհրդովք գործեց Նախախնամութիւնն այս մեծ հարուածիս մէջ, թէ՛ նկատմամբ մեր՝ որոց առջեւ կը դնէ Քրիստոնէական կենաց ջինջ հայելի օրինակ մը, եւ թէ՛ նրկատմամբ Հանգուցեւոյն՝ որուն կու տայ ամենէն թանկագին վարձքը. «Յուզից ի ճանապարհի արրցէ. վասն այսորիկ բարձր արասցէ զգլուխ» :

Իսկ դու, նահատակեա՛լդ Քահանայ Աստուծոյ, դարձո՛ւր առ վայր մի վշտագնեալ գլուխդ. եւ մինչ քու անին եւ գոհարեղէն կեանքդ նկարեւով, ըստ կարի ակտի ձգնիմ արդարացունել աստուածային Նախախնամութեան տրամադրութիւններն առ մարդիկ այս կարճառօտ բանախօսութեամբս, դուն ալ՝ ո՛վ կարի սիրեցեալ եւ կարի ողբացեալ Գերազատիւ ՅՈՎՈՒՓ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԳՐԽԸՆԱ՛ն, ընկա՛լ զայն իրրեւ արիտուր փանաքի՝ փոխան այն անթիւ երախեաց զոր քեզ կը պարտիմ, եւ իրրեւ փունջ մի ծաղիկ զոր կը դնեմ ցուրտ Դամբանիդ վրայ :

*
* * *

Այն անթիւ պատճառներէն՝ որոնց համար Տէր վախճան տուաւ արդիւնաւոր կենաց Գեր. Յովսէփ վարդապետի Գըրմըզեան, — թէ եւ շատերն մեզ անծանօթ են փակեալ մնալով յովհիանու անտակոծ իմաստութեան, — մին ալ սակայն այն է անչուշտ՝ որ սոյն տաքեւական մշակն իւր յատուկ կեանս կենցաղավարութիւնը ցոյց տալով կարենար աստուա-

ծային Փրկչին հետ ըսել. «Օրինակ մի ետու Ձեզ. զի որ-
պէս ես արարի, եւ զուք առնիջիք» (Յովն. ԺԳ. 15). եւ
այս օրինակն իւր արեան հեղման կնիքն ընդունելով, մը-
նայր կտակ անջնջելի իւր սիրելեաց (Եբր. Թ. 16. 17): Ո-
րովհետեւ նոր օրինաց մէջ ալ Աստուած մերթ ընդ մերթ
անընդական մարդիկ կը յարուցանէ, ինչպէս երբ հին օրի-
նաց մէջ իւր հզօր բազուկն փրկել կ'ուզէր Իսրայելի զաւա-
կունքը իրենց նեղչաց ձեռքէն. եւ այս բացառիկ անձինքն
իւր հոգւով կը ընու, իւր սիրով կը տոգորէ, ամեն տեսակ
չքնաղ բարեմասնութեամբ կը ճոխացնէ եւ կը դնէ զանոնք
առաջնորդ. եւ տիպար այլոց: Նոքա սքանչելահարաչ գիտա-
ւորներ են, որ յանկարծուտ կը ծագեն հաւատաւորոյս աշ-
խարհիս մթութեան վրայ, անուղղայից ուշադրութիւնը
գրաւելու համար. նոքա ուխտիս են, յորում կը զովանայ եւ
ողբի կ'առնու աշխարհիս անապատէն վաստակարեկ մարդ-
կութիւն. նոքա աղբիւր են ջրոյն կենդանութեան որ կը
բղխէ ի կեանսն յաւիտենականս (Յովն. Գ. 14). իրենք
կ'անցնին, բայց յաւիտեանս դրոշմեալ կը մնայ իրենց յիշա-
տակը մարդկանց սրտին մէջ (Սաղմ. ձԺԱ. 7):

Գեր. Յ. Վ. Գրմբղեան եղաւ այսպէս նախանամական
մարդ մը, օրինակ բարեաց եկեղեցական մը, այր ըստ սրտին
Աստուծոյ (Ա. Թագ. ԺԳ. 14): Տեսաւ աշխարհիս լոյսն Ան-
կիւրիոյ քաղքին մէջ քաջազարմ գերդաստանէ մը: Այլ ինչո՞ւ
սլաւամբ ազգատոհմին ազնուականութիւնն, այս շէ ինչ
փառք. զի Աստուծոյ առջեւ ամենայն ազգք ոչինչ համարե-
ցան (Ես. Խ. 17). եւ չկայ խտիր ի Բրիստոս ո՛չ ծառայի եւ
ո՛չ ազատի (Գաղ. Գ. 28): Այլ այն որ ճշմարիտ փառք է՝ աս-
տուածապաշտութիւնն, նկարագիր էր այն ընտանեաց, զոր
Աստուած օրհնեց ամենայն հոգեւոր օրհնութեամբ եւ որում
տուաւ երկու ընտիր եւ տաքելաջան քահանայ զաւակունք:
Ծնաւ ուրեմն յորովայնէ ընտրեալ եւ եղաւ տաճար Հոգւոյն.
Ս. Աւագանէն ելլալուն պէս երկիւստոր թագաւորն ըսաւ
անոր. «Գտի զԴաւիթ ժառայ իմ եւ իւզով սրբով օծի զնա.
— Դո՛ւ, մանուկ, մարգարէ Բարձրելոյն կոչեալիւր (Սաղմ.
22. 22, եւ Դաւի. Ա. 76)»: Դեռ մանկութեան տկարու-
թեան մէջ յաւիտենական ճշմարտութեան մէկ ճառագայթն
ցոլացած էր անոր մտաց մէջ եւ խաւարը փարատած. այս
անշէջ արեգական շողերով վարդակարմիր բացուեցաւ անոր

գողորիկ կենաց արշարայսր. Աստուծոյ գաղափարն էր, զոր կենդանի ըմբռնեց: Գամ քան զգամ մեծցաւ այս գաղափար. տիրեց անոր վրայ. թափանցեց ի խորս անդ մտաց եւ սրտին եւ անջնջելի գրոշմեցաւ: Տեսաւ նա՝ սրչափ որ տրուած է մահկանացու մտաց, Աստուծոյ մեծութիւնը, նկատեց անոր գեղեցկութիւնը, սեւեռեց անդ իւր աչկունքը եւ զմայլեցաւ. զի անպատում լոյս էր այս խաւարչտին բանտին մէջ, ուր յանձնութիւն կը խորխորակեմք: Հետեւաբար որչափ որ աշխարհիս վրայ նայելով, անտեսեմ լուսոյն ծանօթութիւնն անդ նուազեալ տեսաւ եւ ի մտացոնս աշխատեալ եւ արհամարհեալ, այնչափ եւս տուաւ ինք նովաւ լեցուեցաւ, բորբոքեցաւ, արբեցաւ: Այսպէսով միայն կրնանք մեկնել իր կենաց հրաշալիքը. այս գաղափարը կառավարեց զինքն մինչեւ ցմահ: Նահապետին Աստուածն էր որ իրեն ըսաւ. «Քայլէ՛ իմ առջեւ ո՛ր կատարեալ լէ՛ր» (Մկն)․ Ժէ․ 1)։ Այսպէս հասաւ յարբունս, եւ իւր սրտին սխաւ սիրել ու սիրելով՝ փափագիլ․․․ այլ ո՛չ եղիպտոսին սովաբը, այլ ո՛չ ապականացու վայելչութիւնը. արդէն կորովի մտախառնութեամբ խորհրդածեր էր բարւոյն ու ճշմարտին վերայ, եւ տեսեր էր թէ մոխիր է եւ արհամարհելի այն գեղեցկին որ բարի ճշմարիտ չըլլայ. ուստի անմահ գեղեցկութեան զարնուեցաւ, անկէ՝ զիրաւորեցաւ, եւ երբ երկնաւոր փեսայն կոչեց զինքն, նոր Սամուէլէն կարօտակէզ աղաղակեց. «Ահաւասիկ եմ»․ եւ ելաւ ցնծութեամբ այն աստիճաններն որ կ'առաջնորդեն ի յարկն սրբութեան, ուր կը բնակի Անմահն։

Ո՞վ կրնայ պատմել անոր եռանդն այն դեռարողորջ հասակին մէջ, ճգունքն, յառաքինութիւնս եւ ի նուիրական ուսմունս, ծաղիկ մըն էր նա, գարնանաբոյր ծաղիկ մը, որ իւր ամբրոսեան հոտով կը լնուր Անկիւրական Ընծայարանը։ Այս հոտով սիրահարեցաւ Ժամանակիս Մեծ Քահանայն Արհիապատիւ Կղեմէս Եպիսկոպոս Շիշմանեան. Գրմբգեան Յովսէփ տիրացուն այս Յակոբ Նահապետին Յովսէփ գեղեցկին էր։ Քանզի տեսաւ նա սորա ուրաղայն՝ մեծ եւ գեղեցիկ. տեսաւ թէ մոտաւոր ժամուկն ոգւոյ բարւոյ գիտած էր (Իմաստ․ Ը․ 19)։ Իմացականութիւնն որ լուսոյ պէս նուրբ, ոգեղէն, փայլուն եւ տեսանելի է, աննախանձ հաղորդած էր նմա պարզեւաց բաշխողն. բնդարձակ հան-

ճար մը ծովու պէս անբաւ հորիզոնով, գործունեայ հան-
ճար՝ որ բնութեան ծալ ի ծալ գալտնիքն մտաւոր աչաց
առջեւ սլորվելով, ապագայ երջանկութեան փոքրիկ ինչ
համը առնել կու տար. թափանցիկ հանճար՝ որ մարմնոյն
ծանրատաղտուկ նիւթեզն բնութիւնն ալ թեթեւցնելով,
միտքը կ'ամբառնայր ցանմատչելի վայրս գերբնական աշ-
խարհին, ինչպէս աղաւնի մը որ մաքրափայլ կը սուառնի
տղմուտ ճահիճներուն վրայ: Նախախնամութիւնն որ զմարդ-
իւր վերջին վախճանին հասցնելու համար զարմանալի ճամ-
բայներ կը գործածէ, անսկիւալ կերպով ասպարէզ մը բա-
ցաւ մեր հրաշալի սպտանեկին առջեւ: Առաջին անգամն էր
դեռ՝ որ Դադլիական բարերար ու մարգաւէր Եկեղեցին՝
նկատելով ազնիւ նպատակներ, բացած էր դռներն ընդու-
նելու համար սաներ ի դաստիարակութիւն՝ այն սրբափայրին
մէջ, ուր առաքինութիւն եւ գիտութիւն կը մրցին իրարու
հետ, — Սրբոյն Սուլպիկեայ համբաւատենչ Կղերանոցը:
Ընտրուեցաւ Գրմբեան. նա կարող էր համապատաս-
խանել այդ մեծ կոչման, իրացնել մեծ անկալութիւնը:
Առաքեցաւ... Երբ գեղածիծաղ Միջերկրականին վրայ կը
սահէր շոգենաւն եւ դաշտերու ձորերու մէջ կը գլորէր շո-
գեկաւքն, ի՞նչ կը խորհէր եռանդնալից սպտանեակն...
Հայրենիքն իրմէն հեռացած էր եւ ինք կ'երթար քաղաքա-
կրթեալ միջավայր մը. կրնար հոն քաջ հանդիսանալ եւ լի-
նել գիտուն, պաշտօն՝ լուսաւորեալ իննեւտասներորդ դա-
րուն, եւ ստէպ արձան անձնասիրութեան զոր կը խնկեն
կիրք եւ շողքորթութիւն. եւ այսպէս յետոյ աստիճանէ-
յաստիճան բարձրանալով, ո՛ր մը դուցէ՛... բայց ի՞նչ. նա
մի միայն մտածմունք ունէր, որ զինք բոլորովին պաշարած
էր: Իւր երեւակոյցութեան առջեւ կը նկարուէր կենդանի
դոյներով վեհափառ սպտիկ մը, այն մեծարոյ ծերունի
Եպիսկոպոսն, որ Քրիստոսի համար ճգամբք սպիտակահեր
եղած էր եւ հին դարուց Եկեղեցւոյ Հարց նմանութիւնը կը
բերէր: Այս ծերունիս վերջին օրհնութեան հետ նորա ման-
կական ճակտին համար մը տալով ու գլուխը չոյելով ըսած
էր. «Որդեա՛կ իմ, զգոյշ լէր. եթէ միայն գիտուն ըլլա՛ս՝
իմ չես. կ'ուզեմ զքեզ գիտուն միանգամայն եւ սուրբ.
առաքելական ջանիցդ վկայ պիտի հանդիսանամ յերկնոստ»:
Այս խօսքերն իրեն համար սրբազան կտակ մը եղան. գնաց

եւ սուրբ եղաւ . Սրբոյն Սուլպիկեայ փառք հանգիստցաւ : Թափեց բոլոր ոյժը , նուաճեց ըմբոստ մարմինը , խնդրեց ի պարգեւաց տուողէն եւ եղաւ հրեշտակ մ'ի մարմնի , այս է գիտուն եւ սուրբ . երկաթյրի սուր մը՝ որ միով շարժամար կ'ոչնչացնէ անհաւատութեան կուռքը : Ուստի երբ այսպէս զարդարեալ , Մարտիրոսաց քաղքին մէջ՝ առ երկ Դամբասին Սաաքեւոյն Պետրոսի կեցաւ խորանին առջեւ ու առաւ օծեալ մատանցը մէջ անարատ Դաւնը , յայնժամ մեծարոյ ծերունւոյն աճիւնք խնդացին ի տապանի : Այնչափ մեծ օրինակ թողած էր Ս . Սուլպիկեայ մէջ , որ մեր ականջօք իսկ ըսեցինք թէ իւր ժամանակին Յովհաննէս Պերգամանն եղած էր . այլ օրինակ ըսելը շատ քիչ է . դո՛ւ՝ Քահանայք Աստուծոյ , որ նորա վարիչ եղար հինգ տարիներ , դո՛ւ վկայէ . «Եղաւ , ասաց , եղաւ եւ է նախատիպ եկեղեցական կենաց» (1) :

Վերադարձաւ ուրեմն Գրմբզեան իւր քաղաքը , ի դաշտ առաքելութեան իւրոյ , ուր պիտի աշխատէր կատարեալ կորովովն , ինչպէս նորատունկ ծառ մը որ կ'սկսի տալ իւր պտուղը : Այսուհետեւ ես իսկ անձամբ ակոնատեսս վկայ եմ , եւ այս վկայութիւնս կը հիմնեմ քահանայական պատուոյս վրայ : Այլ ո՞վ պիտի կարենայ թուել մի առ մի անոր վաստակներն ու առաքինութեանց արդիւնքներն : Այս անժխտելի է թէ անոր օրինակն միայնակ առանձինն կարող է՛լ ըլլար բարեփոխել ամբողջ քաղաք մը , ինչպէս Ս . Փիլիսպոս Ներեան կամ Ս . Փրանկիսկոս Սալեղացին : Քրիստոսի աշխարհիս վրայ բերած հուրն եւս քան զեւս բորբոքելու համար , անոր անխոնջ եռանդն օր առօր գիտեր կը հնարէր . քաղցր , հեղահամբոյր , ընտանի՝ գիտցաւ շահիլ ամենուն սիրաը . իսկ խոտամբեր , հատառոտմիտ , առաքելաձան , գիտցաւ պահել Քահանայութեան պատիւը . ամենայն ոք որ զնա ճանչցաւ , զարմացաւ , բայց սիրեց . ամենեքին կը կրկնէին . «Ո՛ր եւ է բան լաւ կը գործէ այդ մարդ» (Մարկ . է . 37) : Ուր որ երեւէր , առաքեալ մըն էր . յարգութիւնը իր առջեւէն կ'երթար . համոզումն եւ մխիթարութիւն իւր խօսքերուն ընկերներն էին , իսկ իւր բացակայութիւնը կսկիծ միայն կը թողուր : Եւ անտարա-

(1) «Monsieur Kirmizian! Voilà l'idéal du prêtre; tâchez vous en approcher». Այսպէս կ'ըսէր Տ. Մարէշալ Ս. Սուլպիկեայ հայ աշակերաց:

կոյս . — զի նա իրեն ըստած ըմբռնելով թէ «Օրինակ լի-
ջիւր հաւատացելոց բանիւք , գնացիւք , սիրով , հաւատովք ,
սրբութեամբ» (Ա . Տիմ . Դ . 12) , միշտ ի յառաջագէտն կը
նկրտէր եւ կ'ընթանար ի կէտ կոչմանն Աստուծոյ . իւր կեն-
ցաղավարութիւնն յերկինս ըլլալով (Փիլ . Գ .) , կը նկատէր
զԱստուած իւր սիրոյ անդունդներուն մէջ , ինչպէս արծիւն
երկնաբերձ ժայռէն անքթիթ կը նկատէ արեգական փայլը :
Ո՞վ կրնայ չափել աստուածային ուղիւնուն մէջ ընկզմած
հոգւոց խորութիւնքը . ո՞վ կրնայ իմանալ երկնակենցաղ
մտաց անճառ կենակցութիւնը . ո՞վ կրնայ ճաշակել անսպ-
ասում քաղցրութիւնն որով կը զեղու անձկակարօտ Գրիս-
տոսակիր կուրծքն : Այսպէս նորոգուելով ներքին մարդն ,
կ'արթիւնաւորէ կենդանի հաւատք , անկեղծ աստուածա-
պաշտութիւն եւ խոնարհամիտ աղօթք : Ամենուրեք ամբոյս
էր նա , ամենուրեք խորհող . զուարթութիւնն երբէք չէր
ցրուեր իւր մտածութիւնը . իր արտաքին գործողութիւն-
ներն մէն մի արբանեակներ էին , որ՝ թէեւ աննշմար , այլ
կանոնաւոր եւ ճիշդ կերպով կը շրջէին անշարժ արեգական
շուրջը : Ուսումնական կեանքն էր իւր գլխաւոր զբաղ-
մունքը . Ս . Գրոց արգասաւոր արօտներուն մէջ կը սլաքա-
րէր միտքն , գիշեր ու ցիւրեկ ուշի ուշով ի նոյն կանխելով
(Ա . Տիմ . Դ . 13 . 15) : Աղօթատեղեաց մէջ մարմնաւոր
հրեշտակ մը կը կարծէիւ զինքը . Սինա լեռնէն իջնող Մով-
սէս մըն էր՝ երբ Աստուծոյ վրայ կը խօսէր : Տապանակնե-
րու մէջ նստող սիրոյ Աստուծոյն առջեւ քանի՛ քանի՛ հեշ-
տալի ժամեր անցուց . հո'ն կը գտնէր բալասան իւր վիրաց ,
զորս կ'ընդունէր այս ցաւոց աշխարհիս մէջ . հոն այն սի-
րուն Փրկչին կրծոց վրայ կը հանգչեցնէր վաստակեալ
գլուխը . հո'ն կը զգենոյր նոր կորով եւ արիւթիւն մղելիք
ճակատամարտին համար : Այս այնչափ ստոյգ է որ ամենք-
նիս կ'ըսէինք . «Գրմբեման գժուարութիւն մ'ունենալուն ,
քանի մը ժամ այցելութիւն կ'ընէ Սուրբ Հաղորդութեան» :
Սիրելի էր նմա նախ քան զամենայն մտածական աղօթքը ,
զոր փրկութեան բանալի կը կոչէր եւ միակ գլխութիւն .
սիրելի էին նմա նաեւ այն փոքրիկ հոգեւոր հնարագիտու-
թիւններն , զորս աստուածային իրաց անգլխակ աշխարհն
կը քամահէ ու կ'անուանէ կեղծաւորութիւն կամ ծանծա-
ղամտութիւն եւ կամ առ նուազն կրօնամոլութիւն . չեղաւ

որ մը, յորում պակսէր իւր գրպանէն հոգեւոր գիրք մը. չեղաւ առիթ մը, յորում ներէր իւր աչաց անհամեստ հայեցումած մը (Յոթ. ԼԱ. 1). չեղաւ դիպումած մը, յորում արտասանէր խեղկատակութեան կամ ո՛չ վայել խօսք մը (Եփ. Ե. 4). «Բանք չարք, կ'ըսէր Առաքելոյն հետ, ապականեն զբարս քաղցունս» (Ս. Կոր. ԺԵ. 33): Ամենայն ինչ հոգւով համեմեալ՝ նոյն իսկ ամենազուարթ խօսակցութիւնը յԱստուած կը յանգեցնէր. եւ այս երբէք բռնազրօսեալ չլինելով, իւր ունկնդիրներն ալ իրեն հետ յերկնայինն կը վերափոխէր:

Երեւակայեցէ՛ք այսպիսի սրտի առ երկնից Թագուհին, մեղաւորաց ապաստանն, շուշանն մաքրութեան, մեր գորովագութ մայրն ունեցած սէրը... ո՛հ, Գրմբղեան անոր զաւակն էր. Գրմբղեան անձնաւորեալ խանդաղատանք էր դէպ առ իւր սիրելի մայրիկն, բոլորովին վստահութիւն, ամենեւին յոյս, կատարեալ եռանդ. ինչ որ յայսմ մասին Սրբոց վարքին մէջ կը կարգանք, անոր վրայ զգալապէս տեսանք: Իսկ Աստուծոյ սէրն կը ծնանի զսէր ընկերին. երկուքն անբաժին են յիրերաց: Ո՛հ ի՛նչ հրաշքներ կը գործէ սուրբ քահանայ մը ի մասին հոգւոց փրկութեան: Գրմբղեան կը գոռար ամպիոններու վրայ քարոզ ճշմարտութեան. ամենայն ոգի հպարտացեալ ի ծառայութիւն կը խոնարհեցնէր (Ք. Կոր. ԺԵ. 33): Աստուծոյ խօսքն որ անոր բերնէն կ'ելլէր, հատու էր երկսայրի սուսերի մը պէս, որ կը Թափանցէր յորոշումն շնչոյ եւ ոգւոյ (Եթ. Դ. 12 եւ Եփ. Զ. 17). անստոյգ մահը, ահեղ դատաստանը, անվերջ տանջանքը նկարագրելով քանի՛ քանի՛ անգամներ անգեղջ սրտերն մերձեցոյց քառութեան: Ընդհակառակն անմահութեան խօսքերով լքեալները քաջալերեց եւ պայծառ խրատաբանութեամբ տգէտները դատախարակեց. չլսեց անոր լեզուն եւ չյոգնեցաւ անոր բերանը Աստուծոյ խօսքէն. անգուլ քարոյզեց զբանն՝ հասնելով ի վերայ ժամու եւ տարածամու (Ք. Տիմ. Դ. 2). մխիթարեց, լացուց, առաքինացոյց. անիկայ Անկիւրիոյ առաջին քարոյզի անուանուած էր: Այլ ո՛վ ժամանակ, որչափ կարճ եւ, եւ կարճութեամբ անգութ. ինչե՛ր լռեւեայն կ'անցնիմ, եւ ի՛նչ մեծամեծ գործքեր կ'սատ կը պատմեմ: Հոգւոց սէրն էր որ կը դամէր զինքը խոստովանարաններու մէջ. անոր ոտից առջեւ կը վազէին մեղաւորք. անոր

խօսքն անոյշ իւղ էր յաւազակաց կողոպտեալ այն խեղճ Ասմարացիներուն վիրացը վրայ (Ղռկ. Ժ. 34). քանի՜ Մագդաղենացիներ սուրբ սիրով բորբոքեցան, եւ շուշանի կամ ձեան պէս սպիտակացան, քանի՜ գաղջեր զօրացան, քանի՜ յետամնաց տկարներ եղջերուններու պէս վազել սկսան Աստուծոյ ճամբաներուն մէջ: Անիկայ յուսոյ ծրածան մ'էր հոգեւորաց անկողնոյն քով. անիկայ ոսկեհատիկ անձրեւ էր անոք տնանկաց համար. աղքատաց հայր կ'ըսէին զինքը. եւ ո՞վ ինձմէ աւելի կրնայ վկայութիւն տալ քեզի, ո՞վ սիրեցեալ հայր իմ Գրմբեան. քեզի՝ որ իմ ձեռներէս բռնեցիր երբ անօգնական մանուկ էի. քեզի՝ որ երբ թշուառ որբ էի, ըսիր ինձի. «Հայր կոչէ զիս». եւ հայրագութ խնամով զետեղեցիր զիս Աստուծոյ Տանը մէջ. այս հանդիսաւոր վայրկեանիս մէջ մատուցանե՛մ քեզի երախտապարտ ոգւոյս խուկը...

Այլ ո՞ւր կը թափառիմ ես. ներեցէ՛ք, պատուական ունկնդիրք իմ, ներեցէ՛ք որդիական սրտի գորովանաց. որովհետեւ երկայնժամանակեայ սերտ կենաց կցորդութեան հրապուրիչ յիշատակներով ինձ այնպէս երեւցաւ թէ այժմ կենդանի առջեւս կեցած է. կեցած է այն իւր երկնաթափտ դիմօք, ուստի կը ցոլայ հեզութիւն եւ քաղցրութիւն, նկարագիր վեհ եւ ազնուական ոգւոյ, նկարագիր կատարելութեան: Կը տեսնեմ զինքն այն անձնութեան ոգւով, որով կը չարչարէր մարմինն եւ ի ծառայութիւն կը նուաճէր կրքերն, Յիսուսի մահն իր վըրտն կրելով, եւ արտաքին մարդոյն ապականութեամբն, ներքին մարդը նորոգելով (Ա. Կոր. Թ. 23 եւ Բ. Կոր. Դ): Կը տեսնեմ զինքն այն խոնարհութեամբ, որով անկեալ հրեշտակին ամբարտաւանութեան հակառակելով, կ'արհամարհէր փառքն ու պատիւ եւ ամենայն ինչ կ'ընէր ի փառս Աստուծոյ, եւ ձիրքերն որովք ճոխացեալ էր, կ'ուղղէր միայն առ նպատակն կենացն յաւիտենից, կրկնելով Առաքելոյն հետ. «Եթէ զլեզուս մարդկան խօսիցիմ եւ գիտիցեմ զխորհուրդս ամենայն եւ զամենայն գիտութիւն, եւ սէր ո՛չ ունիցիմ, ոչինչ եմ» (Ա. Կոր. ԺԳ. 1, եւն.). այն խոնարհութեան ոգւով, կ'ըսեմ, որով ի վիշտս, ի հսկմունս, ի պահս, ի սրբութեան զինքն իբրեւ պաշտօնեայ Աստուծոյ ընծայեցուցանելով հանդերձ, անսարբեր կը զարգանար

փառօք անարգութեամբ, զովութեամբ եւ պարսաւանօք, իբրեւ անծանօթ եւ ծանուցեալ, իբրեւ մահկանացու եւ կենդանի, իբրեւ տրտմեալ եւ հանապաղ ուրախ (Բ. Կոր. 2)։ Կը տեսնեմ զինքն այն անկեղծ վստահութեամբ յԱստուածային նախախնամութիւն որով կը նկատէր զԱստուած իբրեւ հայր բարեգութ, որ կը հոգայ մեզի համար (Ա. Պետր. Ե. 7)։ Եւ կը յեղյեղէր յաճախ թէ երկնաւոր Հայրն որ կը սնուցանէ թռչուններն եւ կը զարդարէ դաշտաց ծաղիկները (Մատթ. 2. 26), չկրնար մոռնալ զմեզ, որոց մագերն իսկ համրած է (Մատթ. Ժ. 30), եւ Որդւոյն կնքովն կնքած։ Կը տեսնեմ զինքն այն անշահասիրութեամբ որով կ'ըսէր. «Ո՛չ բերաք ինչ յաշխարհ եւ ո՛չ տանել ինչ կարասցուք» (Ա. Տիմ. 2. 7)։ այն խնայութեան ոգւով, զոր՝ յօգուտ կարօտելոյ, կը ցուցնէր մինչեւ իսկ ոգեսպանիկ կերակրոյն եւ աղքատիկ զգեստուցը վրայ։ Վա՛յ այն մարդուն որ իր խաղաղութիւնը ընչիցը մէջ կը դնէ (Եկղ. ԽԱ. 1)։ զի արմատ ամենայն չարեաց արծաթսիրութիւնն է (Ա. Տիմ. 2. 11)։ այլ անոր ունեցածին մէջ աղքատներն ունէին իրենց մասը։ իրենց մասն ունէին դաստիարակութեան վայրերն, ունէին մասն նաեւ արտաքոյ կարգի բարերարութիւնք։ «Իբրեւ տնանկք, եւ զբազումս մեծացուցանեմք»։ Հնար է թէ անոր գաղտնի առատաձեւութիւնները չգիտցողներ եւ կամ ի բնէ չարալեզուք՝ տեսնելով իւր անպէճասէր վարմունքն ու արտաքին անշուք երեւոյթն, երբեմն ըսած ըլլան. «Ժլա՛տ է»։ արդէն աշխարհ սուրբերը չձանչնար. ժլատ էր նա՛ այո՛։ բայց սրբոց ժլատութեամբ. այլ մանաւանդ ժլատ էր նա իւր ժամերուն, զորս կը նկատէր յաւիտենական փառաց եւ հոգւոց գին։ Ո՞վ տեսաւ երբէք զանիկայ անղբաղ, ո՞վ տեսաւ որ արտաքիններու հետ մխտէր ի զուր եւ յանօգուտս իր թանկագին վայրկեաններն՝ այն պախարակելի սովորութեամբ, որում կրնայ զոհուիլ ամբողջ խաղաղութիւն, ուսմունք, աղօթք, եւ մերթ եւս քահանայական պատիւ, սրբազան պարտք եւ սուաքինութիւնք։ Բանի՛ անգամներ ըսած է իւր բարեկամաց. «Երանի՛, բիւրի՛ցս երանի եղբարց որք կը բնակին ի միտին» (Սաղմ. 33Ա. 1)։ եւ եթէ այս մեծագործութիւնն ի յանգ հանելու չկրցաւ ձեռնհաս ըլլալ, առ դժնդակ պարագայից եւեթ եղաւ։ Այլ գո՛նէ բարերարեց քսան տարի չարու-

նակ իւր հայրենիքը եկեղեցականաց կրթութեամբ զբաղելով⁽¹⁾, բարերարաց մանկութեան՝ դատարարական վիճակը զոհելով ստիպմամբ սիրոյն Քրիստոսի (Բ. Կոր. Ե. 14), եւ կանգնեց իւր հնարիւք եւ քրտամբ եւ անձնական մեծագու- մար առատաձեւութեամբ Եղբայրութիւն մը քաղցր ան- ուամբ Ս. Սրախն Յիսուսի (որ ջերմեռանդութիւն իր միակ սէրն էր եւ զոր իւր ջանիւք մուծած եւ ծաւալած էր յԱն- կիւրիա)՝ եւ արդէն այս Եղբայրութիւնն արդիւնաւորեց երջանիկ ապագայի մը երախտայրիքը :

Այդպէս ահա իւր հայրենեաց այս նոր Պօղոս Առաքեալը հոգեւորաբար զարգարուեցաւ եւ աճեցաւ իրբեւ հոտ անոյշ Քրիստոսի առ Աստուած (Բ. Կոր. Բ. 15)՝ եւ ճշգրտեց ճշմարտեց Տեսան մերոյ այն խօսքն թէ «Այնպէս լուսաւո- րեցէ՛ ըստ ձեր առաջի մարդկան, որպէս զի տեսցեն զգործս ձեր բարիս եւ փառաւորեցեն զՀայր ձեր որ յերկինս է» (Մատթ. Ե. 16) : Ըստ մեկնութեան Սրբոց Հարց, առաքինութեան հեղեղներէն խմեց այս կենցաղոյս ճանրուն վրոյ՝ անոր հա- համար բարձրացուց իր գլուխը : Ա՛յլ եւս ի՞նչ կը մնար ի- րեն. «որ ունիցի տացի (նմա) եւ յաւելցի» (Մատթ. ԻԵ. 29), ուստի կը մնար կրկին պատուոյ արժանանալ (Ա. Տիմ. Ե. 17)՝ կը մնար զիւցազնական առաքինութիւն. կը մնար վեր- ջին պսակը որ «արգարութեան» կ'անուանի, եւ զոր յետին ճգամբ կ'ուզէր կորզել իւր մրցանակ, կը բաղձար գնել իւր արեամբ : Եւ քանի որ այս ապականութենէս տաղտկալով կը փափաքէր ելնել այս մարմնէս եւ Քրիստոսի հետն ըլլալ (Փիլ. Ա. 23. Բ. Կոր. Ե. 8), քանի որ կը հեծէր պսակեալ Մարգարէին հետ, «Տա՛յր ոք ինձ թեւս որպէս զաղաւնոյ, զի թռչէի վերանայի եւ հեռացեալ դադարէի» (Սաղմ. ԾԳ. 7), ա՛լ աւելի ի՞նչ կրնար ըլլալ իրեն համար եթէ ոչ Մար- տիրոսաւորիւն. «Յուզիւից ի ճանապարհ արբցէ, վասն այսո- րիկ բարձր արասցէ զգլուխ» :

ԳԵՈՐԳ ՎԴՊՏ. ԹԷՐԶԻՊԱՇԵԱՆ

(Շարայսերի)

(1) Թէ ո՛րչափ կը սիրէր եւ մեծ իմն կը համարէր այս պաշտօնը, փոքրիկ ճաշակ մը կրնան ըլլալ իւր քանի մը նամակաց հասակոսորդ :

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՇՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Խ Ա Չ Ա Փ Ա Յ Տ

Մեր անմահ Կենարարին երկրպագելի խաչավայրին մեծ յարգութիւն հաւատացեալք սկսած են ցոյցընել այն վայրկեանէն՝ երբ այն անարգանաց գործին հասարակաց փրկութեան փառաւոր նշանն եղաւ։ Թէեւ բւիւր հալածանք կրեցին խաչապաշտք, եւ խաչամարտք ամէն կերպով ջանացին անհետ ջնջել եւ հողի տակ աներեւոյթ ընել մեր աղաւթութեան յաղթանակն, սակայն աստուածային Նախախառնութիւնը թոյլ չտուաւ, որ անօրէն թշնամիներն իրենց նենգամիտ նպատակին հասնին եւ հրաշալի եղանակաւ զայն դարձեալ երեւան հանեց եւ անոր սուրբ նշխարներն ամէն կողմ տարուեցան, ուր հաւատացեալք խորին երկրպագութեամբ կը մեծարէին։ Թէ՛ Քրիստոնեայք որպիսի՝ մեծարանք ու վստահութիւն ունէին Փրկչին այս կենսատու փայտին վրայ, յայտնի է այն շքեղ տօներէն, որոնցմով տարւոյն զանազան օրերն մեծ հանդիսիւ անոր անմուտց յիշատակը կը կատարեն սրտագեղ ու բախտութեամբ։ Իսկ թէ՛ մեր երախտագէտ՝ ազգն որպիսի՝ սիրտ կը կրէ եւ ո՛րչափ հաւատք կը ցոյցընէ՝ սուրբ խաչին նկատմամբ, չկայ Հայ որ չգիտնայ։ Մեր՝ խաչի այլ եւ այլ տօներն, ուր վեհ ու վսեմ երգերով նոյն փրկութեան Փայտին օրհնեալ յիշատակը կը փառաւորենք, միթէ՛ չե՞ն նշան այն խորին տպաւորութեան, զոր՝ մանաւանդ մեր քրիստոնեայ նախնիք ընդունած են զանազան աստիճանէն նոյն ամենայնազ շնչանին տուածաձայնի զօրութիւնն զգալով այն ճգնական վայրկեաններուն մէջ՝ երբ իրենց կրօնն ու գոյութիւնն իսկ վտանգեալ կ'երեւէին։ Կը վայելէ՝ մանաւանդ թէ՛ անհրաժեշտ պարտքն է ամէն ազգային անձի՝ սուրբ խաչին այս տօնական օրերուն մէջ՝ մտածել այն ամէն բարութիւններն որոնց արժանաւորած են ընդհանրապէս բոլոր մարդիկ՝ որ նոյն աստուածակիր խաչին ամենազօր զօրութեան հաւատացած եւ վստահութիւննին՝ միշտ՝ անխախտ պահած են անոր վրայ։ Այս ճշմարտութիւններն եթէ՛ մտածենք՝ կը տեսնենք միտն-

գամայն թէ այն դարերն ուր խաչի հաւատքն աւելի զօրուոր էր եւ արդիւնագործ՝ հաւատացեալք ստուգիւ քան զմեզ երջանիկ էին ամէն նկատմամբ եւ խաղաղութիւն կը յնայեւէին՝ Աստուծոյ զօրութենէն եւ իմաստութենէն առաջնորդուելով։ Սակայն կը համոզուինք նոյնպէս ընդհակառակն՝ որ մարդիկ երբ սկստն խաչն յիմարութիւն համարիլ, իրենց բոլոր գիտութեամբն սկստն յիմարիլ եւ հոգւով եւ մարմնով ամէն անարգանաց մատնուեցան։ Իսկ առաջիկայ դարուս վիճակն՝ որ լուսաւորութեամբն կը պարծի, ստուգիւ ողբալի երեւոյթ մըն է առած արդէն շատ տեղ՝ Խաչին երկնաւոր իմաստութիւնն արհամարհելով։ Բայց վերին տեսչութիւնն որ աշխարհիս մինչեւ կատարածն Խաչին ճշմարտութեամբ պիտի յողթահարէ՝ աստուածային Յայտնութեան գէմ հպարտացեալ ամէն սնտոյ եւ սուտ գիտութիւն՝ թող չպիտի տայ երբեք որ տիեզերաց վրայէն անհեա ըլլան սուրբ Խաչին ճշմարիտ երկրպագուներն։ Ասոնց քաջալերութեան ու մխիթարութեան համար հետագայ գիւտին պատմութիւնը կ'ընենք։

Ալթերի գիտուն առաքեալն՝ Հ. Տըլաթր՝ որ Կարքեդոնի պեղածոյքովն նշանաւոր եղած է՝ այն տեղեկութիւնն հաղորդած է։ Այս անտարակուսելի հաւատեաց վրայ կը տեսնենք թէ հաւատացեալք մեծ ջերմեանդութիւն ունէին ոչ միայն Խաչափայտին՝ Տեառն մերոյ չարչարանաց այս սուրբ գործւոյն, այլ նաեւ Երուսաղէմի հողին՝ զոր առաջին դարերու ուխտաւորներն այն սուրբ վայրերէն կը բերէին։

Սեթիֆի կողմանց Թիքսթեր կայարանին մէջ՝ Ալթերէն մինչեւ Քոնսթանթին գծուած երկաթուղւոյն վրայ՝ անցած տարի գտնուեցաւ Հռովմայեցիներէն մնացած արձանագրութիւն մը՝ մեր 359 թուահանին, որ շատ սուրբերու նշխարներէն զատ՝ ճշմարիտ Խաչափայտին յիշատակութիւնը կ'ընէ։ Այս յիշատակագիրն օրինակուելով Փարիզի Արձանագրութեանց եւ գեղարուեստից կաճաւին հաղորդուեցաւ։ Արդ այդ կոթողին վրայ չրջանակի մը մէջ կը տեսնուին նախ՝ Քրիստոս մենագրին (monogramme) ներքեւ՝ memoria sancta (յիշատակ սուրբ) խօսքը։ Յետոյ de lignu crucis et de terra promissionis ubi natus est Christus (Ի փայտէ Խաչին եւ ի հողոյ աւետեացն ուր ծնաւ Քրիստոս) բա-

ռերուն քով կը կարգացունին՝ Պետրոս Պօղոս առաքեալներուն եւ ուրիշ վկաներուն անուններն : Այս վէմին տակ՝ որուն վրայ այդ յիշատակագիրն արձանագրուած է , անտարակոյս կը հանգչէր միւս սուրբերու նշխարաց հետ նաեւ Փրկչին խաչափայտը :

Բայց Ափրիկէի մէջ գտնուած քրիստոնէական յիշատակարանը չէ այս միայն որ նախկին քրիստոնէից սոյն պաշտամունքին կը վկայէ : Ալփերի մօտ՝ հին Ռուսդունիոյ աւերակաց մէջէն՝ (որ հիմակուան Մաթիֆու գլուխն է) , երեւան ելաւ եկեղեցւոյ մը նուիրումն , որ այն տեղւոանք կառուցուած էր՝ ուխտ մը կատարելու եւ պատուով պահելու համար ճշմարիտ խաչափայտին մէկ մասն : Արձանագիրն է՝ Sancto ligno crucis Christi Salvatoris adlato atque hic sito (Սրբոյ խաչափայտին Քրիստոսի Փրկչին որ բերուան եւ եղաւ աստ) :

Իսկ սուրբ տեղերէն բերուած հոգն յարգելու սովորութեան վրայ՝ Ս . Օգոստինոսի գրութեանց մէջ շատ պատուական մանրամասնութիւններ կը գտնենք : Իւր վառն ֆալիֆին Աւսուծոյ գործոյն Իֆրո գիրքին մէջ՝ Հիպոլոնի եպիսկոպոսը կը պատմէ՝ թէ Հեսպերիոս անուն հաւատացեալ մը Երուսաղեմէն բերուած հոգն ընդունած էր եւ յարգութեամբ իւր տունը պահելէն ետեւ , զայն զետեղել տուաւ մատուռի մը յատակին , զոր ինք շինել տուաւ , եւ այս յետոյ հանդիսավայրն եղաւ հրաշալի բժշկութեան մը , զոր Ս . Օգոստինոս ինքնին կը պատմէ :

Հ. ՍԵՐ. ՏԵՐՎԻՏԵԱՆ

ՄՈՒԱՐ ՌԻՍՄԱՆՅ ԵՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆՅ

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ԸՐԱՍ ԱՋԴԵՑՈՒԹԻՒՆՆ

Ներկայ դարուս պարծենալով պաշտպանած ե յառաջադիմութեան ե. քաղաքակրթութեան իրրեւ ամենահզօր նեցուկ անդադար հրատարակած սկզբանց առա՛խնն այն է , զոր ինքն պանծանօք կոչէ «Խորհելոյ ազատութիւն» : Վա՛յ անոր , որ համարձակի տակէ , թէ՛ Խորհելոյ ազատութիւնն

իւր սահմանները ունի, և թէ չէ հնար ծառայել անպատու-
հատ այդպիսի վարդապետութեանց սերմը, որ, ընկերական
տեսակէտով ևս, է փոտակար և աղետալի յոյժ: Այնպիսին
անմիջապէս ամբաստանի իբր թէ մարդկային հոգւոյ իրա-
ւունքները նուազեցուցանէ, և հանճարը, այս է, խմացակա-
նութիւնը կաշկանդէ: Եւ առաւել քան զայլ, Եկեղեցին,
որ երբէք չդադարեցաւ լռելքէլ ընդդէմ այս խորհելոյ
աղատութեան, իբրեւ թշնամի լուսաւորութեան և յառա-
ջադիմութեան, անարգի: Արդ ահաւասիկ այսօր Եկեղեցւոյ
ամենէն ռիսերիմ թշնամիքն նմին իրաւունք տան և ճանա-
չեն այդ ազատարար խորհելոյ և վարդապետելոյ սկզբունքէ
յառաջ եկած աղէտարեւր արդիւնքը:

Քանի մի օր յառաջ խորհելու աղատութեան կարի հին սրաշո-
պան համարուած մի լրագիրն, այս է *Տէպա* (*le Journal des*
Débats) այս նիւթիս նկատմամբ դիտողութեան արժանի յօդ-
ուած մի հրատարակեւ էր: «Քանի մի ամէն ի վեր, ասէ *Տէպա*
լրագիրն, Հոգեկրօնական իմաստասէրք (*les philosophes*
spiritualistes) կեղծ վարդապետութեանց ծառայումէն յուզ-
ուելով, որք մերժեն զհոգի, զազատ կամս, զԱստուած,
զպարտս, այսինքն մարդկութեան աւանդական մեծ հաւա-
տալիքը, մեծ մոտտանջութեան մէջ են, թէ այսպիսի մոլոր
ուսմունք որպիսի՝ հետեւութիւններ չեն կարող ածել հասա-
րակաց բարուց վրայ: Նոյն ինքն Մ. Բօլ Պուրժէն է, որ իւր
«Աշակերտն» (*le Disciple*) գեղեցիկ վիպասանութեան մէջ,
առաջինն մեծ աշխուժով մատնանիչ եցոյց դրականութեան
(*positivisme*) և սկեպտականութեան (*scepticisme*) արդի Ե-
րիտասարդութեան վերայ ըրած մեծ փնտնելքը: Մ. Ֆէրտինան
Պրիւնըթի է մեծ քննադատն, որ ժամանակակից գրականու-
թեան շարժմանց հետեւող է, և զայն փրկիտօյական դժժ-
ուարագիւտ սրամտութեամբ քննէ, ոչնչանակաց սկզբունց՝ բա-
րուց վրայ ունեցած ազդեցութեան քննութեան նկատմամբ
գործ մի ուսումնասիրեց, որ մտածմանց ճշդութեամբ եւ
վսեմութեամբ լի է, և որոյ համար արժան է ստել, զոր
ինչ նոյն ինքն ասէ Պ. Պուրժէի գրքին համար, թէ՝ «Այդ
գիրքն մոտաւորական կորովոյ և քաջութեան արդիւնք և
բարի գործ մի է:» Եւ արդարեւ առանց քաջութեան չէ հնար
սրաշոպանել այսօր խզի իրաւունքները ընդդէմ գիտնա-
կանաց ենթադրութեանց և իմաստակութեանց ըրած բա-

րոյական աւերքը մատնանիշ ցուցանել, որք նոցա բնական
և բանական հետեւութիւնքն են: Պ. Բօլ ժանէ՛, իւր մեծ
իշխանութեամբն ինքն եւս գայ Պուրժէի և Պրիւնըթիէի
խոհական գիտողութիւնները պաշտպանել, բարոյական գի-
տութեանց ճեմարանին տուի նշանաւոր յիշատակարան, մի
ընթեռնով ի վերայ «Փիլիսոփայական Պատասխանատու-
թեան»: Կարեմք ուրեմն գաղափարաց և սկզբանց • բարուց
վերայ ունեցած ազդեցութեան խնդիրը, ի տեսականին, իր-
բեւ լուծեալ նկատել: Բայց թէ՛ այդ յարաբերութիւնն ո՛ր-
չափ սերտ և անձուկ է, միշտ օգտակար է գործովք ևս ցու-
ցանել:

Յիշեալ հեղինակն տուր նկատմամբ նշանաւոր իրեր ի
մէջ ածէ. իւր անձնական փորձառութիւնն զինք համոզած
է, թէ՛ չափեր ոճրագործ եղած էին մի միայն ազդեցութեամբ
չար վարդապետութեանց, որովք տողորեալ էին ինքեանք:
Եւ այս խօսքերով յառաջ տանի իւր ճառը.

«Իմաստակութիւնք կարեն գոյլեր և մարդասպաններ
պատրաստել, և ինձ թուի թէ՛ բարոյական և ընկերական
խնդրոց վերայ գրող ամեն մատենագիր՝ մեծ զգուշութեամբ
պարտի ճառել անոնց վերայ: Նորա համար պարտ մի է խոր-
հիլ այն ողբալի հետեւութիւնները զորս, իւր պատճառաբա-
նութեան մի վրիպակն կարէ յառաջ բերել: Ի՛նչ փոյթ թէ
ինքն ուզած չըլլայ այս հետեւութիւնքը, եթէ՛ անոնք իւր
գրած նախադասութիւններէն բնականապէս և բանականա-
պէս բղխին: Իմաստուն մի էր Եսկիուրոս, և սակայն իւր
վարդապետութիւնն Հռոմայեցւոց բարքը ապականեց:
Հելլենիոս պարկեշտ մարդ մի էր, այլ իւր գիրքն մեծ չա-
րիք հասուց: Ուրեմն փիլիսոփայն չկարէ իւր վարդապետու-
թեանց հետեւութեանց վրայ անհոգ ըլլալ. պարտի ինքն
ինքեան հարցանել, թէ՛ արդեօք անոնք ընկերութեան օգ-
տակար ալիտի ըլլա՞ն. արդեօք պարտաւորութեան հաւատ-
քը ալիտի աճեցուցանե՞ն, կամ թէ՛ ընդհակառակն ալիտի նու-
ազեցուցանեն: Եթէ իւր վարդապետութեանց հետեւու-
թիւնքն հասարակաց բարոյականութեան և ընկերական կար-
գին համար վնասաբեր և չար են, հարկ է զի ինքն մուրու-
թեան նշան մի տեսնէ՛ անդ: «Բարի ծառ մի, տսէ Աւետա-
րանն, չկարէ չար պտուղ բերել. և չար ծառ մի բարի պը-
տուղ բերել... Հնա՞ր է փէշն խողովքաղել և կամ մորենի-

էն թուզ ժողովել:» Օրինակի աղագաւ, եթէ Սահմանաւորականութիւնն (Déterminisme), որ բարոյական պատասխանատուութիւնը ջնջէ, ոճրի մոօթը բառնայ, և հետեւաբար չար կրից առջև զժարդ զէնքնկէց առնէ, հարկ չէ՞ զի այս չարաչար հետեւութեանց մտածութիւնն Սահմանաւորականաց՝ իրենց սկզբանց ճշմարտութեան նկատմամբ տարակոյս թեւագրէ: Միթէ կարէ՞ վարդապետութիւն մի ճշմարիտ լինել, երբ այն այդչափ նպատաստը է անբարոյականութեան, երբ այն՝ ամեն կրքերը անբասկը առնէ, ամեն ոճիրները արդարացնէ:

«Վերջապէս, ենթացելով ևս թէ այս փիլիսոփայք իրօք տակաւին մարդոյս բարոյական աղատութեան վերայ տարակոյս մի ունենան, այս տարակոյսն բաւական է նոցա թոյլ տալու որպէս զի ընկերութեան փառսն և ոճրագործներուն օգնեն, զանոնք խղճի խայթէ զրկելով: Երբ ընկերութիւնն տիեզերական հաւատք մի ունի, որ նորա ոյժը, պատիւը և բարոյականութիւնը կազմէ, միթէ հաւատքի դէմ եղած լոկ ենթացելու առարկութիւն մի բաւական է ընդունելու համար սկզբունք մի, որ իւր դէմ հիմնական, դրական և բացայայտ առարկութիւններ յարուցանէ: Միթէ պարտքն չը՝ հրամայեր, թէ՞ ընկերական կարգին կարեւոր է հաւատք մի յարգելը: Միթէ օգտակար բան է գրեւ, թէ ոճրագործք պատասխանատու չեն, թէ կիրքն, որում ինքեանք տեղի տուն, անգիմադրելի է: Միթէ ամեն բան, բարոյական իրաւունք, ընկերական կարգ ջնջել ուզելն փիլիսոփայական գործ մի է, և զրկել մարդիկները այն համազումներէ, որ նոցա բարոյական ոյժ ընձեռէ, մի միայն ենթացելու մի վրայ յենելով, որ աւանդական հաւատքէն շատ նուազ հաւանական է: Վնասարեր սկզբունքներ թեւագրող մատենագիրք՝ սովոր են ընկերութիւնը աղահովացուցանել, ասելով՝ թէ՞ Այսպիսի սկզբունք գրքերու մէջ մնան, (այսպէս Լօմպրօզօ) թէ՞ Այդպիսի տեսական վարդապետութիւնք մարդկանց գործոց վերայ չեն աղբեր, (այսպէս ա'Սլաւա): Ընդհակառակն յայտնի է թէ այս պատճառաբանութիւնք ի'նչ արտադրեցին: Հելվեթիոսի և Ժանժաք Բուսսօի եղծ վարդապետութիւնք ի'նչ ոճիրներ պատճառեցին, զորս ամբոխի գործեց յայնժամ յայն աստիճան, զի ըստ դիտողութեան Լա Հարբի, այն զանազան ոճիրներու իւրաքանչիւրն՝ յիշեալ

փիլիսոփայից մէկ մէկ եղծ վարդապետութեանց ճիշդ արդիւնքն էր :

Անհեթեթ սկզբանց՝ բարուց վերայ ունեցած այս ազդեցութիւնն այսօր առաւել ևս երկիւղալի է, ուսմանց և տալաբուութեան տարածման պատճառաւ : Ո՛րչափ անխոհեմութիւն չէ, օրինակի համար, ժողովականներու, պարբերական լրագրաց, դրոց, տետրակաց մէջ ասել, թէ՛ մարդ ազատ չէ, թէ՛ ո՛չ բարի և ո՛չ չար կայ, թէ՛ ոճիրն բնական երևոյթ մի է, թէ՛ ոճրագործութիւնն ճակատագրական է : Հնա՞ր է հաւատալ, որպէս գրէ Լա Մէթրի, թէ՛ «Անվատ և լրիկ հետաքրքրական սկզբունք են անոնք զորս գործադրել զժողովրդին է, ինչպէս են բնագանցական (métaphysiques) ճշմարտութիւնք, որք ամենարարձր երկրաչափութեան պատկանին» : Այս խնդիրը երկրաչափութեան խնդրոյ մի հետ համեմատելն ճիշդ է, որ մարդկանց գնացից հետ ամենեւին յարաբերութիւն չունի : Գիտուն մի մէկ կողմէ գրէ իբրեւ Սահմանաւորական (Déterministe) և միւս կողմէ գործէ իրր ազատ կամաց հաւատացող, ա՛յդ նորա գրութեան ստութիւնը ապացուցանող հակասութիւն մի է : Բայց վախճալու չէ՞ արդեօք թէ շատ մարդիկ Սահմանաւորականութեան մէջ ամեն տեսակ կրից և չարութեանց արգարացուցումն մի գտնելով, այսպիսի եղծ վարդապետութեամբ իրենց խիղճը թմրեցնելու աշխատին : Եթէ ոճիրն ճակատագրական է, ուրեմն ամօթալի չէ . եթէ կիրքն անգիմադրելի է, ինչո՞ւ համար անոր դէմ դնելու աշխատիլ :

Ստուգիւ այս ամենայն խորհրդածութիւնք կարի ճշմարիտ են, և ողջամիտ փիլիսոփայից և եկեղեցւոյ ի հնուց ի վեր առանդած վարդապետութեանց համաձայն են . միայն այն է կարեւորն և զարմանալին իսկ, թէ՛ «Տէսալի» պէս ազատախոհ լրագիր մի է որ զանոնք, թէպէտեւ շատ անազան, պաշտպանելու սկսած է : Ազատամիտ լրագրին խմբագիրն ոչ այլ ինչ առնէ, եթէ ոչ կրկնել զայն, զոր եկեղեցին ի հնուց ի վեր միշտ քարոզած է, և ուզէ չուզէ, նորա հնաւանդ վարդապետութեանց իրաւունք տայ :

ՆԵՐՍԷՍ Մ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՃԷՄԵԱՆ

ՔՆԷԱՐԿՈՒԹԻՒՆ⁽¹⁾ (Hypnotisme)

(Շարացարոսիւն եւ վերջ)

Գալով այն գիպուածոյ, զորս իրր ստոյգ նկատեցինք, մի քանի հեղինակներ զանոնք ի վեր քան զընութիւն համարեցան. այլ մեզ կը թուի, մինչեւ ցնոր եւ ընդարձակագոյն տեղեկութիւն, թէ՛ սոքին չեն գերազանցեր ամենեւին բնութեան զօրութեանց սահմանը: Յիրաւի անժխտելի է որ արտաքոյ կարգի եւ նոր երեւոյթներ են. բայց ըստ բազում գլխոց բնական եղելութեանց հետ առնչութիւն ունին: Թմրադեղն (substance narcotique), արդանդախեղն (hystérie) եւ քնաչըլութիւնն (somniaambulisme), յար եւ նման հետեւութիւններ յառաջ կը բերեն. այս տարբերութիւնը կայ որ քնէարկութեան մէջ ենթակային երեւակայութիւնն իրեն թողուած չէ, այլ ուղղութիւն կ'առնու քնէարկողին թելադրութենէն: Այլ այս ընդդէմ բնութեան օրինաց կամ ի վեր քան զայնս չերելիր. որովհետեւ հոգւոյ մի քանի կարողութիւնքն թէեւ կաշկանդեալ են, այլ ի միւսոյ կողմանէ կ'ենայ հաղորդակցութիւն ըլլալ երեւակայութեան միջոցաւ. այսպէս կարող եմք մեկնել թելադրութեան յառաջ բերած բաղձանքներն ու մեքենայական գործողութիւնները, նաեւ երեւակայութեան՝ ջղերաւ վրայ ըրած ազդեցութեամբ կատարուած ազաքինութիւններն ու արիւնաներկութիւնք:

20. Ճշմարիտ՝ ե որ ֆեհարկութեան ձեռք բերած երեւոյթներն իրր հրաշք նկատած ըլլայ եկեղեցին: — Անհմուտ եւ նախապաշարեալ մարդիկ ոմանք կ'ընան այսպէս կարծած ըլլալ, բայց ո՛չ եկեղեցին. եւ այսմ երաշխաւոր ունիմք ո՛չ միայն պատմութիւնն, այլ մանաւանդ հրաշքներու ստուգութիւնը սահմանելու եւ ճշգրտելու համար աւանդեալ կանոններն ի բենեդիկտոսէ ԺԴ-է, մի գրուածի մէջ զոր նա անուանեց Սրբացոյցումն Սրբոց (Canonisation)

(1) Տես Պատկեր երես 176:

des Saints), եւ որ յայտմ նիւթի անզուգական իշխանութիւն ունի: Նոյն Քաջանայապետը կը սորվեցնէ որ երեւակայութիւնն ու ջղերու ցնցումն մեծ ազդեցութիւն ունին մարդու վրայ. անոր համար այս տեսակ ապաքինութեանց սահման մը կը գծէ եւ զանոնք իրենց բնական վիճակին մէջ իբր հրաշք չընդունիր. զարմանալին այն է, որ Տօգթ. Պէռնհայմ, առանց ընթերցած լինելու Մեծի Քաջանայապետին գրութիւնն, ըստ սկզբանց իւրոց բժշկական արուեստից ճիշդ նոյն սահմանը կը գծէ երեւակայութեան, եւ կը խոստովանի որ քնէարկութիւնը անկից անդին չկրնար անցնիլ: Կրնա՞ն արդեօք մեր հակառակորդք ապացուցանել որ Եկեղեցին իրր հրաշք ընդունած լինի մի դիպուած կամ հիւսցման (extase), կամ սպեաց (stigmates), կամ մարմնաւոր ապաքինութեանց, — զի ասոնք միայն նմանութիւն ունին քնէարկութեան, — որ դիպուած ո՛չ այլ ինչ ըլլար բայց եթէ քնէարկ մի երեւոյթ. այդ անհնար է. զի Եկեղեցին, — իմա՛ զի չասեմ ուամիկն, — անոնց հետ միշտ անբաժին ընկերացած կ'ուզէ նաեւ քացայայտ գերբնական երեւոյթներ, զերծ ո՛ր եւ է երեւակայական ազդեցութենէ: Այլ եթէ ընդունինք եւս որ երբեմն քնէարկ երեւոյթներն իրր հրաշք ըմբռնուած ըլլան, այս մեզի դէմ ոչինչ կ'ապացուցանէ. զի մեք յայտմ չէ որ անսխառութիւն կը դաւանիմք, եւ բացառութիւնն, ինչպէս կ'ըսեն, կանոնը կը հաստատէ:

30. Ճշմարիտ է որ ֆեկարկութեան երեւոյթից նման երեւոյթներն զոս ուրիշ հրաշք մը ամենեւին չե պատահած: — Օ՛ն անդր ի բաց տար. քանզի ամենէն բազմաթիւ եւ ամենէն մեծ եղող հրաշքներն ոչինչ նմանութիւն ունին քնէարկ երեւութից հետ. որովհետեւ շատերն պատահած են սոսկ նիւթական աշխարհի մէջ, ուր անկարող կը մնայ քնէարկութիւնն. անթիւ անհամար վայրկենական ապաքինութիւնք վերաց եւ մարմնոյ հիւսուածոց, զորս թեւադրութիւնն ո՛չ երբեք պիտի կարող ըլլայ ի ձեռս բերել, ըստ խոստովանութեան նորին իսկ Տօգթ. Պէռնհայմի: Անկրօն բժշկաց քանինե՛րն սքանչացան երբ տեսան որ հաւատքն մահուան ժանիքներէն ազատած էր այն հիւանդներն զորս ինքեանք յանձնորսլրելի մահ դատապարտած էին: Կրնա՞յ թեւադրութիւնն ազատել թոքախտէ կամ սրբել բո-

րոտութենէ. հնարաւոր է քնէարկութեան՝ չորեքօրեայ մեռեալն ի կենդանութիւն կոչել, կամ քանի մը հացիւ հազարաւոր մարդիկ կշտացնել, պատառել անդունդներն եւ անթաց ոտիւք ժողովուրդներ քայլեցունել, սաստել հողմոց եւ լռեցնել եւ զովացնել հրոյն կիզիչ բնութիւնը, ինչո՞ւ համար նաեւ ամենահաշակաւոր բժիշկներն այն պանծացեալ քնէարկութեամբ, ձեռքերնին գնելով կամ միայն հուպ լինելով ամեն հիւսանդոքիւն չեն բուժեր. ինչո՞ւ իրենց թաշկինակներն իրենց ստուերն սքանչեւագործ չեն. հնա՞ր է միթէ այսչափ չնչին միջոցներով խանգարել բնութեան օրէնքն, որ ընդ եւ լոյն պարագայից մէջ պէտք է գործէ միշտ եւ արտաբերէ մի եւ նոյն արդիւնք. զի ըստ Արիստոտէլի՝ Նիւթական պատճառք մի ձեւով միայն կը գործեն ստրկաբար: Այլ խոստովանեցէ՛ք որ հարկ է ըլլայ խմացողական մեծագոյն պատճառ մը որ անոնց գերազանց է եւ կարգադրիչ:

Տե՛ս, սիրելի ընթերցող, ո՛րչափ սակաւաթիւ են եւ կարճատեւ եւ վիճեալ քնէարկութեան արդիւնքներն. մինչդեռ Եկեղեցին իրաւամբ կը պարծի ունեցած ըլլալ եւ ունենալ անհասար եւ ամեն քեսակ հրաքներ, յաւնեալն ժամանակի եւ յամենայն տեղիս. եւ այս ապացոյց է ճշմարտութեան: Եւ դեռ հիմա եթէ կ'ուզես, համեմատէ՛, զոր օրինակ, Լուրտայ հրաքներն քնէարկութեան դիպուածոց հետ. ի՛նչ տարբերութիւն, ի՛նչ մեծ վիճ կը բաժնէ զանոնք. եթէ հոն երթաս, այն ամայի ու վայրենի լեւրոնց մէջ, այն անշուք անձաւին առաջը եւ ըլլաս հանդիսատես Գթութեանց Մօր ըրած այնքան եւ այնպիսի զարմանալեաց, քու վրայէդ եւս պիտի անցնի սարսուռ մը, պիտի արաստես եւ համբոյր տալով այն սուրբ հոգին պիտի ըսես. «Ա՛ստ մատն Ամենակալին է»: Ո՛րչափ հակասական է անկրօնութիւնն, որ մերթ իբրեւ ռամկական տգիտութիւն կ'արհամարհէ զկրօնս, եւ մերթ նոցա հիմնիչն եւ գլխաւորքը ո՛չ թէ միայն խմաստուն, այլ նաեւ ամենաբժիշկ կ'անուանէ. որովհետեւ իւր յամաւորութեամբն անոր գերբնական նկարագիր չյատկացունելու համար, կ'ըսէ թէ բնութեան գաղտնիքն մեզմէ աւելի աղէկ կը ճանչնային. այն ձկնորսներն եւ տգէտք, առանց ուսման, առանց առաջնորդի, առանց նախորդի... եւ Լիւգուրկոսն մինչեւ

ցիննեւտաներորդ դար անթիւ գիտնոց դասեր չկրցան իմանալ ու պարզել այս գաղտնիքն եւ միայն Կրօնքն առ այս կարող գտնուեցաւ . եւ այս ըսելը ուրիշ ի՞նչ կրնայ ըլլալ եթէ ոչ լռեկեայն խոստովանութիւն գոյութեան գերբնականին, այս է բժշկաց Բժշկին, խնայտնոց իմաստնոյն, Տեառն եւ Թագաւորին բովանդակ գաղտնեաց բնութեան, եւ նորա ընդ սուրբս իւր հաղորդութեան . այնպիսի գիտութիւն եւ խնայտութիւն, յորմէ անկրօնութիւնն զուրկ է յաւիտեանս : Ըսեմ ուրեմն . « Գոհանամ զքէն Հայր, Տէր երկնի եւ երկրի . զի ծածկեցեր զայս յիմաստնոց եւ ի գիտնոց, եւ յայտնեցեր տղայոց » : (Մատթ. ԺԱ. 25) : « Զյիմարս աշխարհի ընտրեաց Աստուած, զի յամթարացէ զիմաստունս . . . զի յիմարն Աստուծոյ իմաստնագոյն է քան զմարդիկ » : (Ա. Կորնթ. Ա.) : Ուստի՝ « Աստուած հարց եւ Տէ՛ր ողորմութեան, տուր ինձ զքոյոց աթոռոց զդարանակալ իմաստութիւնդ . զի ես մարդ եմ տկար եւ սակաւժամանակեայ եւ կրտսեր իմաստութեամբ . զի թէպէտ եւ իցէ ոք կատարեալ յորդիս մարդկան եւ առ ի քէն իմաստութիւնդ . հեռի իցէ ի նմանէ, յոչ ի՛նչ համարեցի . զի խորհուրդք մահկանացուաց զանգիտողք են, եւ զազժիաղիունք հնարագիտութիւնք մեր . եւ հազիւ նկատեմք զերկրաւորս, եւ որ ինչ առ ոստ կայցէ՝ աշխատութեամբ գտանեմք . իսկ զխորհուրդս քո ո՞վ գիտաց, եթէ ո՛չ դու ետուր ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ » : (Իմաստ. ԳԼ. Թ.) :

ԳԷՈՐԳ ՎՐԴՊՏ. ԹԵՐԶԻՊԱՇԵԱՆ

ՈՒՂՂԵԼԻ

Պատկեր էջ 265 ամբաստանութիւն, կարդա՛ ապրտաւրութիւն :

ԱՐՏՕՆԱՏԷՐ

ՅՈՎՍԷՓ ՇԷՂԵԱՆ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐԲ ԳԱՂԻԵՐԻՆԷ Ի ՀԱՅ ԹԱՐԳԱՆՈՒԹԵԱՆ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀՈՒՍՅԵԱՆ

Սոյն գործոյն արժանեաց վրայ ծանօթութիւն մը տալու համար, յառաջ կը բերեմք հեղինակին յառաջորանէն հետեւեալ մասերն .

Մեր վարժարանաց մէջ Գաղիերէնէ ի Հայ քարգմանելու սկսող աշակերտաց ձեռքն ընդհանրապէս կը տրուին Premier livre de l'enfance ի Premier livre de l'adolescence ի մասն գրքեր : Փորձով զգացած եմ սակայն թէ դո՛ւք ո՛ր ասիական անբաւական եմ գաղիերէնէ քարգմանութեան մէջ ուսանողին առաջին քայլերը դիւրացնելու :

Աշակերտն ստիպուած է ամէն բան դասասուին հարցնել, բառաստերի մը մէջ նշանակել, կամ բառարան նայիլ . եթէ սակայն բառարան ունի եւ կարող է փնտել ու գտնել յարմար բառն : Անհուն դժուարութիւններ նորուսներու համար, որոցմէ շատ կը խրջին, կը ծուլանան ու չեն սովորի :

Զգուցելով մեր մէջ Գաղիերէնէ ի Հայ քարգմանութեան օժանդակ դասա իր մը, պատաստեցիմք ներկայ աշխատքիւնս, ուր այլ եւ այլ տեղերէ հաւաքելով դրիմք օտարեանական հասուածներ, զորս բաժնեցիմք երեւէ մասերու : Իւրաքանչիւր մասին մէջ ալ ուսանողը կը գտնէ դասին մէջ պարունակեալ բառերը, ոճերն ու ատարիւնները բացատրուած ու առձեռն պատաս, միայն երրորդ մասին բառերն մի բիշ հետուն՝ փոքրիկ բառգրքի մը մէջ որ կցուած է դասագրքիս : Բ. եւ Գ. մասանց յատուկ բացատրութիւններ դրուած են նոյն մասանց սկիզբն . միայն առաջնոյն համար կը մնայ մեզ քսել թէ՛ որպէս կը տեսնուի՝ կը բաղկանայ խիստ պարզին ու կարճ դասերէ, թէ աւելի դիւրութեան համար բառերը պահուած են անդ քերականական այն ձեւոյն մէջ որով կը գտնուին իրենց տեղն եւ թէ իւրաքանչիւր բառի բով աւելցուած է իւր արտասանութիւնն : Փոքր տարած եմք նաեւ (հակի որ մեր մէջ Գաղիերէնին ուսումը շատ փոքր հասակէ կ'ըսկարտի ընդհանրապէս) որ ընտրուած կտորներն զոյալոց մեքին յարմար եւ օգտակար ըլլան . ուսի եւ բարոյական ու մանրամասնական նիւթերու հետ խառն դրիմք իրազեական դասեր, եւ մերք ալ կարճ ու պարզ տեսնուող հասուածներ, որոնք կամ այլ ինչ, զորս յետ լաւ մը քարգմանելու կրնայ աշակերտն ի բերան ուսանիլ :

Գիմն է 4 դրուո. Կեդրոնատեղին է Պատկաստեան Գրաստն :

Պատկեր տասնեւինգ օր մի անգամ կը հրատարակուի :
Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է Կ. Պօլսոյ հա-
մար 40 դանեկան , իսկ գաւառաց եւ օտար երկիրներու հա-
մար 50 դանեկան , թղթատարի ծախսը ի միասին հաշուելով :

Իւրաքանչիւր թիւ 2 դանեկան է :

Պատկերի խմբագրատունն է ի Բեռա , Նէշիլ փողոց ,
Թիւ 1 , ուր պէժք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ թերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :